

УДК 334: 336.77 (477)

Щербан М. Д.

Карпатський інститут підприємництва

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено питання розвитку системи кредитної кооперації у посткризовий період. Динамічний розвиток даної сфери був характерний передкризовому періоду, хоча у перші кризові роки кредитні кооперативи були єдиними, що продовжили кредитування населення. Отримані результати проведеного дослідження свідчать, що в посткризовий період змінилася політика як кредитування, так і залучення коштів в бік збільшення частки довгострокового кредитування та залучення депозитів на термін більше року.

Ключові слова: кредитна кооперація, кризові явища, Нацкомфінпослуг, кредити, депозити, капітал, активи.

Постановка проблеми. Кредитна кооперація на даний час є важливим інструментом фінансової підтримки розвитку національного господарства. Саме кредитні кооперативи були єдиними, що продовжили кредитування населення в посткризовий період 2009-2010 рр. Це відбувалося на фоні повного припинення кредитування банківськими установами споживчих та інших потреб населення. Відсутність державної системи гарантування депозитів членів кредитних кооперативів призвела до лавиноподібного погіршення фінансового стану даних установ та ліквідації певної частини з них. Саме тому постає необхідність аналізу умов функціонування кредитної кооперації України в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних засад кредитної кооперації зробили у своїх наукових працях А.М. Анциферов, С.Г. Бабенко, Ф.В. Горбонос, К.А. Пажитнов, М.І. Туган-Барановський, Л.Є. Файн, О.В. Чаєнов, М.Ф. Шкляр.

Економіко-організаційним та правовим аспектам діяльності кредитних спілок присвячено наукові доробки І.Л. Бубнова, В.В. Гончаренка, О.І. Гриценко, П.М. Козинця, Н.М. Космачової, А.Я. Оленчика, А.А. Пожара, В.П. Хомутенко, А.А. Стадника та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз публікацій наведених вище авторів дозволяє зробити висновок про недостатню розробку та глибину досліджень, присвячених розвитку даного сегменту національного ринку фінансових послуг у посткризовий період.

Мета статті. Головною метою дослідження є оцінка розвитку національної системи кредитної кооперації в посткризовий період. Об'єктом дослідження є кредитна кооперація України як невід'ємний сегмент національного ринку фінансових послуг. Предметом дослідження виступають

практичні аспекти розвитку кредитної кооперації України.

Виклад основного матеріалу. Кредитна кооперація України до початку фінансової кризи, що охопила країну у 2008 році, засвідчувала динамічний розвиток. Однак негативні тенденції, що охопили національну економіку держави, не змогли оминати дану сферу небанківського фінансового ринку, причому стагнація ринку відмічається й досі.

За період 2009-2013 рр. в Україні суттєво скоротилася кількість кредитних спілок (табл. 1). Станом на початок 2009 р. в Україні було зареєстровано 829 КС, водночас за п'ять років було виключено з Державного реєстру небанківських фінансових установ 275 кредитних кооперативів, натомість включено лише 73.

Таким чином, на кінець 2013 р. в Україні зареєстровано 624 кредитних кооперативи, що на 131 менше аналогічного показника 2009 р. У 2013 р. вперше за останні п'ять років спостерігається зростання кількості зареєстрованих кредитних кооперативів в Україні.

Вважається, що якісним визначником відкритості та ефективності діяльності кредитних спілок є показник частки останніх, що звітують до органу нагляду. На основі даних Нацкомфінпослуг можна зробити висновок про погіршення звітної дисципліни піднаглядних установ, адже за аналізований період кількість КС, що подавали звітність, зменшилася на 219 од., причому лише на 131 од. скоротилася кількість зареєстрованих. В цілому частка кредитних кооперативів, що подають звітність Нацкомфінпослуг України, зменшилася на 14,9% з 96,4% у 2009 р. до 81,6% у 2013 р. Таким чином, на початок 2014 року регулятором не здійснюється моніторинг діяльності 18,4% установ кредитної кооперації України, що є вкрай негативним і загрозливим з точки зору

Таблиця 1
Динаміка кількості кредитних кооперативів в Україні протягом 2009-2013 рр., од.*

№	Показники	Роки					Зміна 2013/2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець)	755	659	613	617	624	-131	-17,4
2	Включено до Державного реєстру (за період)	15	21	18	4	15	0	0,0
3	Виключено з Державного реєстру (за період)	89	114	64	0	8	-81	-91,0
4	Всього КС, що звітують	728	584	529	513	509	-219	-30,1
5	Частка КС, що звітують до загальної кількості, %	96,4	88,6	86,3	83,1	81,6	-14,9	-

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

захисту тієї частини споживачів фінансових послуг, які мають безпосереднє відношення до даної категорії фінансових установ.

Високий показник виключених КС з Держреєстру пов'язаний з активізацією контрольно-інспекційної роботи Нацкомфінпослуг, внаслідок великого напливу скарг з боку їх вкладників. Крім того, ще однією причиною виключення установ з держреєстру є виявлення органами внутрішніх справ України протиправної діяльності керівників кредитних кооперативів. Саме на період 2009-2010 рр. припадає найбільша кількість викритих злочинів у сфері кредитної кооперації України [5, с. 139].

Кредитні кооперативи можна поділити на великі, середні і малі залежно від кількості членів-учасників. Серед загальної кількості КС найбільшу частку (близько 60%) протягом 2009-2013 років займають установи з кількістю учасників до 1 тис. осіб (табл. 2). Тобто найбільш поширеною формою кредитної кооперації є малі кредитні спілки з невеликими обсягами фінансових операцій, а відповідно невеликими обсягами активів. Така форма кооперації має як переваги, так і недоліки. З одного боку, завдяки невеликій кількості учасників легше зібрати та провести загальні збори пайовиків і неплатоспроможність однієї з них не тягне за собою лавиноподібного сплеску негативної інформації щодо самого ринку (як, наприклад, з КС «Перше кредитне товариство»), з іншого боку – низька кількість членів-учасників апріорі призводить до відносно низької капіталізації та фінансової бази кооперативу.

Частка спілок з кількістю учасників від 1 тис. осіб до 10 тис. осіб зросла з 34,4% у 2009 р. до 35,7% у 2013 р., причому найбільша частка КС з такою кількістю учасників була зафіксована у 2012 р. і складала 36,3%. Частка кооперативів з кількістю учасників понад 10 тис. осіб у 2013 р. становила 3,8%, що на 1,6% менше аналогічного показника 2009 р.

Таким чином, одним із наслідків фінансової кризи в системі кредитної кооперації України є суттєве скорочення кількості великих фінансових установ даного типу в бік збільшення малих.

Недобросовісне відношення керівників певної частини кредитних кооперативів призвело до емоційних заяв керівників правоохоронних відомств України щодо ліквідації даного сегменту фінансового ринку через викриття масових випадків фінансового зловживання. Такі гучні заяви можновладців призвели до масового звернення вкладників з вимогою дострокового повернення їх вкладів. Особливо негативний вплив на оцінку даного сегменту з боку споживачів фінансових послуг спричинили непрофесійні публічні заяви на той час голови Держфінпослуг В. Волги, які провокували хаос, дезорієнтували їх учасників, підвищували ризики у діяльності фінансових установ та збільшували загрози невиконання останніми своїх зобов'язань. Такою, зокрема, була заява щодо відсутності в Державному реєстрі фінансових установ значної частини відокремлених підрозділів КС та

планів Регулятора наведення порядку в цій сфері шляхом позбавлення ліцензій та виключення з реєстру фінансових установ.

Водночас самі методи та форми інспекційної діяльності органу нагляду за діяльністю кредитних кооперативів призвели до поглиблення кризових явищ у досліджуваному секторі. Так, внаслідок проведення у 2009-2010 рр. 31 позапланової перевірки у найбільшій кредитній спілці України – «Перше кредитне товариство», роботу фінустанови було паралізовано, що призвело до невиконання процентів вкладникам. Це, у свою чергу, активізувало дострокове розірвання депозитів вкладниками. Володіючи 17% активів всієї системи кредитної кооперації, її було ліквідовано, попередньо ввівши до неї тимчасового адміністратора, призначеного Держфінпослуг. Аналогічні події відбувалися й у КС «Флагман»: 70% активів КС перевели фірмі «Перша кредитно-фінансова компанія» як комерційну винагороду, ще 30% витратити на т.з «адміністративні витрати цієї спілки». Такі дії можна трактувати як фіктивне виведення активів кредитної спілки та свідоме доведення до банкрутства установи. Фактично за сприяння Держфінпослуг на ринку кредитної кооперації України відбувалися вкрай негативні події, що створили фінансову загрозу для всієї системи кредитної кооперації України.

На думку учасників даного ринку, зокрема й СРО та кредитних кооперативів, неправомірність дій керівництва Держфінпослуг та невідповідність їх сучасному стану ринків фінансових послуг проявлялося в наступному:

1) істотному ускладненні всіх реєстраційних, ліцензійних та дозвільних процедур, поява не встановлених законодавством вимог та правил до діяльності фінансових установ, зупинення ліцензій без належних на те підстав. Установи стикалися з погранням принципів державної служби, непрофесіоналізмом та некомпетентністю. До квітня 2010 року внесення змін до відокремлених підрозділів фінансових установ тривало до двох тижнів, у подальшому цей строк збільшився до 3-4 місяців;

2) діяльність кредитних спілок в сегменті мікрокредитування практично була паралізована непрофесійними діями співробітників Держфінпослуг. Останні під приводом боротьби з кредитними спілками, що ошукують своїх вкладників, змушували кредитні спілки, які діють на принципах прозорості та не мають заборгованості перед вкладниками і виконують всі нормативи, подавати документи на отримання ліцензії від 3 до 6 разів. Причини відмови – дріб'язкові формальності, а в результаті відсутність необхідних ліцензій призвели до дестабілізації діяльності кредитних спілок та цього ринку в цілому. В той же час за 10 місяців 2010 року жодних позитивних змін у проблемних кредитних спілках не спостерігалося. При цьому розроблений Держфінпослуг проект Концепції розвитку кредитної кооперації приховувався та не піддавався громадському обговорен-

Таблиця 2
Розподіл кредитних кооперативів України за кількістю членів-учасників у 2009-2013 рр.*

№	Показники	Роки					2013/ 2009
		2009	2010	2011	2012	2013	
1	Кількість членів до 1 тис. осіб	60,2	59,1	61,2	59,5	60,5	0,3
2	Кількість членів від 1 тис. осіб до 10 тис. осіб	34,4	36,0	35,3	36,3	35,7	1,3
3	Кількість членів більше 10 тис. осіб	5,4	4,9	3,4	4,2	3,8	-1,6

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

ню, що посилювало негативні очікування та невпевненість на ринку;

3) видання неправомірних приписів, в т.ч. внаслідок привласнення функцій судових та інших органів, зокрема шляхом неправомірного встановлення юридичних фактів, втручання в суто договірні правовідносини, тлумачення на власний розсуд умов договорів, ігнорування рішень судів, що прийняті у аналогічних випадках;

4) формальний розгляд апеляційною комісією Держфінпослуг заяв КС щодо неправомірних дій контролюючих осіб. Практично у всіх випадках комісія підтверджувала неправомірні рішення, як правило, не призупиняючи їх дію на час розгляду, не повідомляючи про прийняті рішення або ж надсилаючи повідомлення, у яких відсутня будь-яка мотивація. Якщо строк виконання припису закінчився в період дозволеного нормативно-правовими актами апеляційного оскарження, не встановлювався новий строк, то не видавалася довідка про відсутність невиконаних заходів впливу;

5) небажання узагальнення Регулятором практики застосування заходів впливу та дозвільних процедур, що зробило діяльність Держфінпослуг непрозорою, надало можливості за однакових умов приймати різні, навіть протилежні за своєю суттю рішення, призводило до створення штучного інформаційного вакууму, невизначеності, непрогнозованості дій Регулятора;

6) приховування від учасників ринку та суспільства інформації про стан фінансових ринків;

7) нав'язування фінансовим установам послуг дочірнього підприємства Держфінпослуг «Інформаційно-технологічного центру» (ІТЦ) щодо розміщення замовлень на виготовлення бланків, гограм, спеціальних знаків;

8) організація додаткових надходжень з ринку шляхом примусового навчання керівників та працівників фінансових установ, їх відокремлених підрозділів.

Природно, що на скарги професійних учасників ринку кредитної кооперації та СРО відреагували різні органи державної влади. Як наслідок, проти високопоставлених чиновників Держфінпослуг, в т.ч. й самого голови було порушено кримінальні справи за фактом хабарництва та зловживання службовим становищем.

Вищенаведені події стали причиною скорочення кількості членів кредитних спілок. Так, протягом 2009-2013 рр. їх кількість зменшилася на 1209,4 тис. осіб (55,2%), причому найбільше скорочення (1128 тис. ос.) з яких припадає саме на 2009-2011 рр. (табл. 3)

Таке суттєве скорочення членів КС пов'язане з активізацією установами політики скорочення пасивних членів, тобто тих, що не користуються послугами кредитних кооперативів. Існування такої категорії учасників призводить до проблем проведення та затвердження прийняття рішень зборами пайовиків КС, а також потребує додаткових фінансових витрат для їх інформування та обліку. Внаслідок цього частка пасивних членів скоротилася з 75,3% у 2009 р. до 72,1% у 2013 р., хоча й залишилася високою.

Водночас спостерігається суттєве скорочення кількості вкладників за період дослідження – на 76,7 тис. осіб. Так, станом на кінець 2013 р. кількість учасників КС, що мають депозити, становила третину показника 2009 р., а їх частка скоротилася з 5,3% у 2009 р. до 4,1% у 2013 р. Такий суттєвий відтік пов'язаний з кризовими явищами системного характеру, що притаманні кредитній кооперації. Так, у 2008 році у багатьох кредитних кооперативах було призупинено дострокове, а у багатьох з них і строкове повернення вкладів членів на підставі Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» [2]. Введення даного мораторію Держфінпослуг повторювало політику НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи, однак аналогічного позитивного ефекту не було досягнуто. Вкладники кредитних кооперативів України жодним чином не захищені від ризику неповернення своїх вкладів, на відміну від вкладників банківської системи, яким Фонд гарантування вкладів фізичних осіб компенсує втрату вкладів у неплатоспроможних банківських установах в розмірі, що не перевищує еквівалент 150 тис. грн.

Підтвердженням підвищеної вразливості вкладників КС в частині неповернення їх вкладів є історія з відмовою страховою компанією ВАТ «Алькона» у 2009 р. по зобов'язанням перед вкладниками КС «Афіна» [3].

Аналогічна тенденція скорочення спостерігається й щодо кількості позичальників. За досліджуваний період їх чисельність скоротилася на 190 тис. осіб і склала у 2013 році на 45% менше показника 2009 р. Суттєве скорочення даної категорії членів пов'язане, насамперед, із звуженням обсягів кредитування кредитними спілками, які, на відміну від банків, все-таки проводили кредитну діяльність навіть у пік фінансової кризи 2008-2009 рр. Внаслідок настання кризових явищ, з одного боку, кредитними кооперативами підвищилися вимоги щодо оцінки кредитоспроможності

Таблиця 3

Динаміка кількості членів-користувачів послуг кредитних кооперативів в Україні у 2009-2013 рр.*

№	Показники	Роки					Зміна 2013/2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Кількість членів КС, тис.осіб	2190,3	1570,3	1062,4	1095,9	980,9	-1209,4	-55,2
2	Члени, які мають внески на депозитних рахунках	117,0	78,9	48,0	44,9	40,3	-76,7	-65,6
3	Частка членів КС, що мають внески, %	5,3	5,0	4,5	4,1	4,1	-1,2	-
4	Члени, які мають заборгованість за кредитами	423,6	343,0	249,3	254,0	233,6	-190,0	-44,9
5	Частка членів КС, що мають заборгованість за кредитами, %	19,3	21,8	23,5	23,2	23,8	4,5	-
6	Частка членів, які не користуються послугами, %	75,3	73,1	72,0	72,7	72,1	-3,2	-
7	Співвідношення кількості позичальників до вкладників КС, осіб	3,6	4,3	5,2	5,7	5,8	2,2	60,1

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

позичальників з одночасним підвищенням середніх ставок за кредитами. З іншого боку, зі сторони населення скоротилася потреба у кредитах внаслідок суттєвого зростання рівня безробіття і скорочення сукупних доходів, погіршення рівня життя.

Несприятливим явищем, що спостерігається на ринку кредитної кооперації у 2009-2013 рр., є зменшення частки членів-вкладників у загальній кількості на 1,2% з одночасним збільшенням частки членів-позичальників на 4,5%. Це в цілому призвело до зростання співвідношення їх кількості з 3,6 у 2009 р. до 5,8 у 2013 р. Таке зростання показника дає підстави зробити висновок, що в довгостроковій перспективі відбуватиметься скорочення обсягів кредитування і внаслідок цього – погіршення фінансових результатів кредитних кооперативів, адже відсотки за виданими кредитами лягають в основу формування доходів КС.

Важливим елементом оцінки розвитку кредитних кооперативів в Україні є аналіз динаміки основних фінансово-економічних показників діяльності (табл. 4).

За аналізований період активи учасників кредитної кооперації суттєво скоротилися, особливо у 2010-2011 рр., і на кінець 2013 р. склали лише 61,6% показника 2009 р. Таке зменшення пов'язане з ліквідацією великої кількості КС, показники яких вже не відображаються у звітності та збитковою діяльністю діючих на ринку. В той же час спостерігається чітка тенденція скорочення частки продуктивних активів на користь непродуктивних. Це свідчить про необхідність підвищення ефективності управління якістю та структурою активів задля створення умов залучення додаткових коштів від володіння та розпорядження власністю та іншими активами КС.

Фінансовий результат як різниця між доходами та витратами діяльності кредитних кооперативів був найнижчим у 2009 р. Сукупний розмір збитків склав 446,9 млн грн, а сума непокритого збитку – 612,5 млн грн. В наступні роки відмічається щорічне переважання доходів над витратами, хоча й з певним скороченням позитивного результату 2013 р. Основними причинами збитковості установ була неплатоспроможність позичальників, що призвело до зниження доходності кредитних операцій, а також суттєве зростання сумнівної та безнадійної заборгованості. Сукуп-

ність наведених вище факторів призвело до зростання витрат КС та отримання ними збитків від поточної діяльності у 2008-2009 рр.

Такий несприятливий стан речей призвів до осмислення кредитними кооперативами необхідності підвищення капіталізації установ. Розмір капіталу кредитних спілок демонструє нестабільність зміни за останні роки: обсяг капіталу був найбільшим у 2010 р. і становив 1117,3 млн грн, в подальшому спостерігається зміна значення даного показника як в сторону зростання, так і в сторону зменшення. В цілому за аналізований період капітал кредитних кооперативів зріс на 289,8 млн грн (37,8%).

Позитивні тенденції нарощування капіталу кредитними спілками України призвели до суттєвого зростання капіталізації даної сфери небанківських послуг – співвідношення капіталу та активів установ зросло з 18,2% у 2009 р. до 41% у 2012 р., несуттєво (на 0,4%) скоротившись у 2013 р.

Капітал кредитного кооперативу складається з пайового, додаткового та резервного капіталів, а також включає результат фінансової діяльності, що може акумулюватися у формі нерозподіленого доходу чи збитку. Пайовий та додатковий капітал кредитних кооперативів формується за рахунок внесків членів даних фінансових установ. Резервний капітал створюється за рахунок внесків членів, частини отриманого доходу КС, а також інших джерел.

Наведені вище складові капіталу кредитних кооперативів України у 2009-2013 рр. проаналізовані в таблиці 5.

Основною причиною суттєвого скорочення основних складових капіталу у 2011 р. є ліквідація фінансових установ, в т.ч. найбільшої КС в Україні (Перше Кредитне Товариство), показники якої вже не було відображено у консолідованій звітності Нацкомфінпослуг. Визнавши складну фінансово-економічну ситуацію на ринку кооперативного кредитування, кредитні спілки почали активно формувати резервний капітал, розмір якого за період 2011-2013 рр. зріс на 84,3 млн грн.

В цілому, капітал, сформований із залученням великої частини зворотних внесків (пайовий та додатковий), у капіталі КС складає у різні роки дослідження більше 60%, що підкреслює необхідність справжньої капіталізації. Справжня ка-

Таблиця 4
Динаміка основних фінансово-економічних показників розвитку кредитної кооперації в Україні протягом 2009-2013 рр.*

№	Показники	Роки, на кінець року					Зміна 2013/2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Активи, млн грн, всього	4218,0	3432,2	2386,5	2656,9	2598,8	-1619,2	-38,4
	з них:							
1.1	продуктивні	3630,5	3059,4	2111,1	2354,1	2261,1	-1369,4	-37,7
1.2	непродуктивні	587,5	372,8	275,1	302,8	337,7	-249,8	-42,5
2	Частка продуктивних активів, %	86,1	89,1	88,5	88,6	87,0	0,9	-
3	Частка непродуктивних активів, %	13,9	10,9	11,5	11,4	13,0	-0,9	-
4	Капітал, млн. грн.	765,8	1117,3	942,9	1088,7	1055,6	289,8	37,8
5	Співвідношення капіталу та активів КС, %	18,2	32,6	39,5	41,0	40,6	22,5	-
6	Дохід КС, млн грн	1086,1	706,2	672,2	755,1	764,6	-321,5	-29,6
7	Витрати КС, млн грн	1533,0	681,8	585,5	625,8	665,3	-867,7	-56,6
8	Фінансовий результат діяльності КС, млн грн	-446,9	24,4	86,7	129,3	99,3	546,2	-122,2
9	Нерозподілений дохід (непокритий збиток), млн грн	-612,5	-247,0	-7,3	67,7	-8,2	604,3	-98,7

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

піталізація здійснюється за рахунок збільшення суми резервного капіталу, частка якого суттєво зросла за період дослідження – з 33,8% у 2009 р. до 38,9% у 2013 р.

Важливим аспектом аналізу діяльності кредитних кооперативів є оцінка ефективності їх кредитної діяльності. З даних таблиці 6 випливає, що в посткризовий період відбулося суттєве зменшення кредитного портфелю національних кредитних кооперативів. Так, за аналізований період портфель наданих кредитів скоротився на 40% і на початок 2014 р. становив 2349,1 млн грн.

Розглядаючи щорічні обсяги виданих креди-

тів, необхідно відмітити тенденцію до відновлення кредитування даними фінустановами, адже темп росту сум наданих кредитів у 2011 р. складав 9%, а у 2012 р. – 15%, однак несприятлива політико-економічна ситуація в державі звела нанівець надбання попередніх років і у 2013 р. кредитування впало на 3% порівняно з попереднім роком. В цілому обсяги кредитування у 2013 р. складають лише 37,3% аналогічного показника 2008 р.

Водночас констатується зростання середнього розміру наданого кредиту за договором за аналізований період на 25% (з 8,3 тис. грн. у 2009 р. до 10,5 тис. грн. у 2013 р.), що свідчить про покращення

Таблиця 5

Складові капіталу кредитних кооперативів України у 2009-2013 рр., млн грн*

№	Показник	Роки					Зміна 2013/2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Пайовий капітал	815,6	835,3	583,0	631,8	603,1	-212,5	-26,1
2	Резервний капітал	466,0	462,8	329,6	349,7	413,9	-52,2	-11,2
3	Додатковий капітал	96,7	66,2	37,7	39,5	46,8	-49,8	-51,5
4	Нерозподілений дохід (збиток)	-612,5	-247,0	-7,3	67,7	-8,2	604,3	-98,7
5	Всього капітал	765,8	1117,3	942,9	1088,7	1055,6	289,8	37,8

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

Таблиця 6

Показники кредитної діяльності кредитних кооперативів України у 2009-2013 рр.*

№	Показники	Роки					2013 до 2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Заборгованість за виданими кредитами (на кін. періоду), млн грн	3909,1	3349,5	2237,4	2531,0	2349,1	-1560,0	-39,9
2	Обсяг кредитів, наданих членам (за період), млн грн	2415,9	2134,9	2319,2	2665,7	2576,2	160,3	6,6
3	Темп зміни обсягу наданих кредитів	-0,65	-0,12	0,09	0,15	-0,03	0,62	-
4	Кількість укладених кредитних угод (за період), тис. одиниць	289,6	300,3	280,9	266,2	246,5	-43,1	-14,9
5	Темп зміни кількості наданих кредитів	-0,57	-0,56	-0,59	-0,61	-0,64	-0,06	-
6	Середній розмір наданого кредиту, тис. грн	8,3	7,1	8,3	10,0	10,5	2,1	25,3
7	Заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами (залиш. на кін. періоду), млн грн	1177,9	1357,5	410,6	407,6	412,9	-765,0	-64,9
8	Частка неповернених та прострочених кредитів, %	30,1	40,5	18,4	16,1	17,6	-12,6	-

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

Таблиця 7

Динаміка цільової структури кредитів, наданих кредитними кооперативами в Україні у 2009-2013 рр., млн грн*

№	Показники	2009		2010		2011		2012		2013		Зміна 2013/2009	
		млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %	млн. грн.	Частка, %
1	Споживчі кредити	2689,5	68,8	1909,2	57,0	1485,6	66,4	1602,1	63,3	1576,7	67,0	-1112,8	-1,8
2	Комерційні кредити	676,3	17,3	968,0	28,9	201,4	9,0	192,4	7,6	197,3	8,4	-479,0	-8,9
3	Кредити, надані для ведення селянських (фермерських) господарств	43,0	1,1	46,9	1,4	38,0	1,7	40,5	1,6	45,9	2,0	2,9	0,9
4	Кредити, надані для ведення особистих селянських господарств	89,9	2,3	80,4	2,4	96,2	4,3	156,9	6,2	138,5	5,9	48,6	3,6
5	Кредити, надані на придбання, будівництво, ремонт і реконструкцію нерухомого майна	410,5	10,5	345,0	10,3	416,2	18,6	607,4	24,0	393,8	16,7	-16,7	6,2
6	Усього	3909,1	100	3349,5	100	2237,4	100	2531,0	100	2352,2	100	-1556,9	-

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

цення платоспроможності позичальників зростання потреби в кредитних ресурсах. У посткризовий період установи відійшли від практики швидкого та беззаставного кредитування, почалася більш ґрунтовна оцінка й кредитної історії позичальника, шляхом використання послуг кредитних бюро.

У досліджуваному періоді у кредитному портфелі аналізованих фінансових установ суттєву частину займає заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами. Максимальний обсяг проблемних кредитів відмічено у 2010 рр. – 1357,5 млн грн, що складав 40,5% усього кредитного портфелю кредитних спілок. Враховуючи, що на цю суму коштів позичальниками не було сплачено відсотки за користування, проте відсотки за депозитами повинні були сплачуватися, то й не дивно, що саме у 2009-2010 р. доходи кредитних кооперативів суттєво впали, а їх витрати суттєво перевищували доходи (особливо у 2009 р.).

В наступні роки відмічається балансування сум неповернених та прострочених кредитів на межі 407-413 млн грн, причому з тенденцією до збільшення. Саме в посткризові роки спостерігається активізація співпраці спілок з колекторними компаніями, що дозволила в цілому покращити стан поверненості кредитів і у 2012 р. вийти на рівень проблемних кредитів у портфелі 16,1%. Загальна несприятлива економічна ситуація сприяла погіршенню платіжної дисципліни позичальників, і у 2013 р. частка проблемних кредитів досягла значення 17,6%, тобто на 1,5% більше попереднього року.

Отже, фінансова криза викрила основні проблеми, які виникають у фінансово-господарській діяльності кредитних спілок, та негативно вплинула на їх фінансовий стан. Негативний вплив був посилений відсутністю механізму контролю за ризиками, з якими пов'язана діяльність кредитних спілок [4, с. 37].

У таблиці 7 розміщено інформацію щодо структури кредитного портфелю кредитних кооперативів України у 2009-2013 рр. за їх цільовим призначенням.

Найбільшу частку в структурі кредитного портфелю за всі роки дослідження займає споживче кредитування, частка якого у 2009 р. складала 68,8%, а у 2013 р. зменшилася до 67%. При цьому обсяг виданих споживчих кредитів зменшився на 1112,8 млн грн.

У сегменті комерційного кредитування у 2010 р. відмічається зростання виданих кредитів порівняно з 2009 р. на 43%, однак у 2011 році обсяг виданих комерційних кредитів суттєво зменшився (майже в 4 рази) Частка комерційних кредитів у портфелі КС скоротилася з 17,3% у 2009 р. до 8,4% у 2013 р.

Важливе значення в структурі портфелю має також кредитування придбання, будівництва, ремонту та реконструкції нерухомого майна. Частка цих кредитів у портфелі зростає за аналізований період на 6,2% і на кінець 2013 р. склала 16,7%. Проте, якщо до 2012 р. спостерігалось зростання цієї частки, то у 2013 році відбулося зменшення на

Таблиця 8
Показники депозитної діяльності кредитних кооперативів України у 2009-2013 рр.*

№	Показники	Роки					Зміна 2013/2009	
		2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
1	Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кін.періоду), млн грн	2959,3	1945,0	1185,5	1287,5	1330,1	-1629,2	-55,1
2	Внески членів КС на депозитні рахунки (за період), млн грн	2610,0	1643,8	1574,6	1750,7	1772,4	-837,6	-32,1
3	Темп зміни внесків, %	-51,2	-37,0	-4,2	11,2	1,2	-	-
4	Співвідношення кредитів до депозитів, рази	1,32	1,72	1,89	1,97	1,77	0,45	-

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

Таблиця 9
Динаміка та структура джерел фінансування діяльності кредитних кооперативів України у 2009-2013 рр.*

№	Показники	2009		2010		2011		2012		2013		Зміна 2013/2009	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
1	Власні джерела, з них	1382,1	31,0	1037,8	33,5	934,1	42,1	1095,6	44,1	1071,3	43,1	-310,8	12,1
2	Пайові внески	815,6	59,0	585,3	56,4	560,7	60,0	656,4	59,9	603,1	56,3	-212,5	-2,7
3	Резервний капітал	466,0	33,7	402,8	38,8	329,6	35,3	394,7	36,0	421,4	39,3	-44,7	5,6
4	Додаткові цільові внески, безоплатно отримані активи, благодійні внески	97,5	7,1	44,6	4,3	37,7	4,0	44,5	4,1	46,8	4,4	-50,6	-2,7
5	Цільове фінансування, дооцінка активів**	3,0	0,2	5,1	0,5	6,2	0,7	-	-	-	-	-	-
6	Позикові джерела, з них	3075,1	69,0	2063,7	66,5	1285,0	57,9	1386,3	55,9	1413,1	56,9	-1662,0	-12,1
7	Внески на депозитні рахунки членів	2959,3	96,2	1945,0	94,2	1185,5	92,3	1287,5	92,9	1330,1	94,1	-1629,2	-2,1
8	Зобов'язання перед юридичними особами	115,8	3,8	118,7	5,8	99,5	7,7	98,8	7,1	83,0	5,9	-32,8	2,1
9	Всього фінансових ресурсів	4457,2	100	3101,6	100	2219,1	100	2481,9	100	2484,4	100	-1972,8	-

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [1]

** Дані за 2012-2013 рр. відсутні

7,3% відносно попереднього року. Слід відмітити суттєве зростання обсягів кредитування нерухомого майна у 2012 році, що пов'язано з проведенням чемпіонату Європи з футболу в Україні. Внаслідок цього зростання попиту на житло у приватному секторі з боку відвідувачів матчів стимулювало орендодавців вкладати кошти в покращення стану нерухомості.

З даних таблиці 8 спостерігається суттєвий вплив депозитів у кризові 2009-2010 рр., однак в наступні роки дана тенденція змінилася на протилежну, і у 2011-2013 рр. депозитний портфель кредитних кооперативів зріс на 144,6 млн. грн. В цілому за аналізований період відбулося звуження депозитного портфелю аналізованих установ на 55%, що є вкрай негативним явищем і свідчить про суттєве погіршення довіри споживачів фінансових послуг з точки зору розміщення своїх вільних коштів у даній сфері фінансового ринку.

З даних наведеної вище таблиці також видно, що у 2013 р. сповільнилися темпи залучення вкладів на депозитні рахунки, приріст внесків за період складав 1,2%. У той же час показник співвідношення кредитів до депозитів свідчить про можливий загрози в роботі кредитних кооперативів України, адже зростання даного показника на 0,45 істотно погіршує ліквідність даних фінансових установ. В подальшому існуватиме проблема з формуванням ресурсної бази для активних операцій кредитних кооперативів.

Фінансові ресурси кредитних кооперативів знаходяться у їх розпорядженні та використовуються ними для перетворення їх у кредити з метою забезпечення їх платоспроможності та формування доходів. Ці ресурси кредитних кооперативів поділяються на власні та позикові. До власних фінансових ресурсів відносяться вступні, пайові, цільові та благодійні внески, пожертвування, а також частина отриманого кредитною спілкою доходу. Позиковими є внески (вклади) членів кредитних спілок на депозитних рахунках, а також кредити банків, об'єднаних кредитних спілок та інших установ і організацій. Позикові фінансові ресурси характеризуються поверненістю та платністю їх використання.

Узагальнена інформація щодо динаміки та структури фінансових ресурсів кредитних кооперативів України за аналізований період розміщена у таблиці 9.

За аналізований період відмічається поступове зростання частки власних джерел фінансування з 31% у 2009 р. до 44,1% у 2012 р. з незначним скороченням у 2013 р. Серед власних джерел фінансування діяльності кредитних кооперативів найбільша частина, близько 60%, припадає саме на пайові внески, а також на резервний капітал. Частка останнього зросла з 33,7% у 2009 р. до 39,3% у 2013 р. В цілому зростання суми власних фінансових ресурсів КС України є позитивним явищем і свідчить про покращення її структури,

адже використання цієї частини ресурсів є, де-факто, безоплатним та підвищує фінансову стійкість установ.

Частка позикових ресурсів аналізованих фінансових установ України показує тенденцію до зростання з 2012 р. внаслідок росту основної з її складових – внесків на депозитні рахунки, частка яких складає близько 95% усіх позикових коштів. Відносно низькою є фінансування діяльності КС за рахунок кредитів юридичних осіб, тобто за рахунок банківських кредитів та кредитів об'єднаної кредитної спілки.

Однією з функцій, які виконують кредитні кооперативи, є перерозподіл фінансових ресурсів між членами цих установ – залучення внесків від одних та розміщення їх у вигляді кредитів іншим. Система такого перерозподілу є правильною у випадку балансування виданих та залучених ресурсів за строками їх розміщення.

Отримані результати аналізу розподілу кредитів і депозитів кредитних кооперативів України за 2009-2013 рр. свідчать, що в посткризовий період змінилася політика як кредитування, так і залучення коштів в бік збільшення частки довгострокового кредитування та частки депозитів, залучених та термін більше 12 місяців за рахунок скорочення короткострокових мобілізованих та розміщених фінансових ресурсів. Вважається, що така політика кредитних кооперативів є правильною, адже дозволяє здійснювати фінансове планування діяльності установи на довгострокову перспективу. В той же час такий підхід дозволяє уникати лавиноподібного вилучення фінансових ресурсів з системи, як це відбувалося у 2008-2009 рр. Також позитивним вважається політика суттєвого перевищення частки довгострокових депозитів над довгостроковими кредитами: якщо у 2009 р. це перевищення складало 1,1%, то у 2013 р. – вже 7%, що вказує на якісно вищий рівень управління кредитним та депозитним портфелем кредитними кооперативами України. Також можна вважати, що політика формування капіталу кредитних кооперативів України є правильною і відсутні перекоси у сторону превалювання позикових, як це спостерігалось у докризовий період.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В цілому у посткризовий період кредитна кооперація України продемонструвала позитивні зміни у системі управління ризиками, якості управління кредитного та депозитного портфелю, забезпечення фінансової незалежності та платоспроможності установ, що лягло в основу відновлення довіри споживачів фінансових послуг до даного сегменту ринку небанківських фінансових послуг України. Подальші дослідження повинні бути присвячені напрямам подальшого розвитку національної системи кредитної кооперації, вивченню методів і механізмів удосконалення державного регулювання діяльності кредитних кооперативів України.

Список літератури:

1. Ринок кредитної кооперації України. Сайт Нацкомфінпослуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfr.gov.ua/content/rinok-kreditnoi-kooperacii.html>.
2. Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» від 15.10.2008 р. № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_03_26/FIN40778.html.
3. Суслів О. КС «АФІНА»: скільки ще продлится реанимация? [Електронний ресурс] / О. Суслів // Газета «Свободная Одесса». – Режим доступу : <http://www.svobodnaya.odessa.ua/2009-05-03-23-02-42/338----->.
4. Хомутенко А.В. Система фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України: монографія / А. В. Хомутенко. – Одеса : Друк, 2009. – 188 с.
5. Черней В.В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: монографія / В.В. Черней. – К. : ЦУЛ, 2014. – 456 с.

Щербан М. Д.

Карпатський інститут підприємництва
Открытого міжнародного університета розвитку людини «Україна»

СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ КРЕДИТНОЙ КООПЕРАЦИИ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследованы вопросы развития системы кредитной кооперации в посткризисный период. Динамическое развитие данной сферы было характерно для предкризисного периода, хотя в первые годы кризиса кредитные кооперативы были единственными, кто продолжил кредитование населения. Результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что в посткризисный период изменилась политика как кредитования, так и привлечения средств в сторону увеличения доли долгосрочного кредитования и привлечения депозитов на срок более года.

Ключевые слова: кредитная кооперация, кризисные явления, Нацкомфинуслуг, кредиты, депозиты, капитал, активы.

Scherban M. D.

Carpathian Institute of Business
Open International University of Human Development «Ukraine»

PRESENT DEVELOPMENT OF CREDIT COOPERATION SYSTEM OF UKRAINE

Summary

The main objective of the study is to assess the development of the national system of credit cooperative in the post-crisis period. The dynamic development of this sphere characterized period before crisis although credit cooperatives were the only ones that continued lending to the population in the first years of crisis.

The obtained results of analysis indicate that in the post-crisis period has changed as lending policy, as funds attraction towards increasing the share of long-term crediting and deposits, attracted for period more than 12 months due to reducing of short-term mobilized and allocated financial resources.

Key words: credit cooperation, crisis, State regulator of non-banking sphere, loans, deposits, capital, assets.

УДК 338

Шукалович В. Ф.

Житомирський національний агроекологічний університет

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНІХ ІНСТИТУТІВ ВЕРТИКАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В АГРОБІЗНЕСІ НА ПРИКЛАДІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА

Визначено механізм формування внутрішніх інституціональних обмежень вертикально інтегрованої системи в агробізнесі. З урахуванням технологічних та економічних факторів проведено розрахунки граничного рівня штрафних санкцій за порушення умов транспортування молочної сировини від сировинного до переробного підрозділу інтегрованого підприємства.

Ключові слова: вертикальна інтеграція, внутрішні інститути, якість сировини, штрафні санкції.

Постановка проблеми. У результаті вертикальної інтеграції підприємств ланцюга формування продовольчої продукції відбувається суттєва трансформація організаційної структури взаємовідносин між ним та має вплив на економічну поведінку. Дана поведінка суб'єктів бізнесу продиктована якісними та кількісними змінами інформації один про одного та мотивацією до здійснення діяльності, що, як результат, призводить до зростання ризиків зміни економічних показників діяльності інтегрованого утворення (прибутку, обсягів реалізованої продукції, освоєння нових сегментів ринку тощо). Відтак, зростає роль внутрішньої системи регулювання відносин між підрозділами (виробничими та переробними), яка б забезпечила мінімізацію вказаних ризиків з урахуванням специфіки виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Дані регулятори повинні становити комплексну систему внутрішніх інститутів, що виключала б будь-які прояви опортуністичної поведінки, недосконалості операційних процесів у середині вертикально інтегрованої структури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні основи інституціонального регулювання економічних систем закладено в працях Д. Норта та О. Уільямсона, у яких акцентується увага на суттєвому впливі інститутів на економічні взаємовідносини, а також пояснюються ситуації, що пов'язані із «провалами» ринку (коли дія чинників попиту та пропозиції є мінімальною). Зокрема, зазначається відмінність між внутрішніми та зовнішніми інститутами, що, відповідно, відображають формальні та неформальні правила на рівні підприємства та держави в цілому [8; 11]. У дослідженні Т. Потсма паралелізуються поняття корпоративного управління та внутрішніх інститутів та відзначається їх суттєвий вплив на трансформацію бізнесових систем. В Україні питання внутрішніх інститутів є дуже розпороченим за галузями знань та є предметом дослідження науки бухгалтерського обліку, аудиту та контролю, права, економіки підприємства [10]. Серед них праці В.Г. Андрійчука [1], А.О. Гуторова [3], О.В. Корнієцького [4], В.І. Коростей [5],